

Мандич Т. Японськомовна творчість В. Єрошенка: концептуальні перетини індійської, української та японської картин світу / Т. Мандич // Вісник Таврійської фундації (ОВУД): Вип. 13. – К.–Херсон: Просвіта, 2017. – С.7-13.

Тамара Мандич

Науковий керівник – к.ф.н., доцент О.П. Карабута

ЯПОНСЬКОМОВНА ТВОРЧІСТЬ В. ЄРОШЕНКА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕТИНИ ІНДІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ КАРТИН СВІТУ

Дослідження творчості письменників-емігрантів із точки зору географічного принципу розподіляються нерівномірно. Якщо про діаспорян країн Європи та Американського континенту інформації накопичено в достатній кількості, то про зв'язки українських митців із культурою Сходу відомо дуже мало. Цим і спричинюється **актуальність** нашої статті. **Мету** розвідки вбачаємо в необхідності проаналізувати лінгвокультурологічні аспекти індійської, української та японської картин світу у прозових творах В. Єрошенка, написаних японською мовою.

Поліглот, який із дитинства втратив зір, митець, який тонко відчував східні традиції, В. Єрошенко залишив по собі багату спадщину високомистецьких творів, у яких відображено традиції та світогляд різних народів. Вагомий проміжок життя автор прожив у Японії, тож пишучи мовою цього народу, зміг вербалізувати ті концепти, що лежать в основі філософії країни Сонця, що сходить. Про творчу продуктивність письменника свідчать відомості з «Енциклопедії сучасної України»: «У Токіо японською мовою вийшли збірки Єрошенка «Досвітня пісня», «Останнє зітхання» (обидві – 1921, за ред. Удзяку Акіта), «Заради людства» (1924, за ред. Сеїті Фукуока), до яких увійшли символічні та сатиричні казки, п'єса-містерія «Хмарка персикового кольору»» [1].

Парадоксальна ситуація у життєвому та творчому шляху В. Єрошенка, коли

тексти українця, написані японською, знову перекладають українською, неабияк збагатила вітчизняний культурний простір тим, що вмістила лінгвокультурні особливості країни, про філософію якої інформація була достатньо обмеженою. На причини пасивного входження японської культури до пізнавальної сфери українців вказує Н. Сав'як: «Унаслідок острівного розташування та тривалого періоду ізоляції від контактів з рештою світу, японський менталітет аж до кінця XIX ст. не зазнавав суттєвого впливу з боку інших країн: концепти, які можна вважати універсальними для представників більшості етнокультур, знаходяться на периферії, або й зовсім відсутні, в японській мовній картині світу. Натомість, Японія розробила власну сітку культурних координат, окремі елементи-поняття якої видаються представникам інших етносів вкрай складними для розуміння» [5, 38-39]. Частково це можна сказати й про не надто знайому українському читачеві індійську картину світу.

Нашу увагу приділено японськомовним творам «Вузька клітка», «Орлині душі» та «Пасхальний вечір». Усі названі тексти містять моралізаторський характер, що якнайкраще розкривається в алегоричній манері. Крім символіки країн Сходу, що транслюють читачеві прихований зміст, помічаємо численну кількість концептів, із яких складається картину світу не тільки рідної для письменника України, а й Японії та Індії. Ці концепти в останніх двох випадках лексикалізуються й сприймаються читачами у вигляді екзотизмів або тих слів, що інтегрувалися в українську мову після проникнення об'єктів їхнього позначення до нашої культури.

Як зазначає дослідниця японських запозичень Ю. Малахова, «можна виокремити 12 предметно-тематичних груп: японська лексика мистецтва; японська побутова лексика; спортивна лексика; назви державних установ, станів, посад в Японії; японська кулінарна лексика; слова японського мовного етикету; лексика, пов'язана з особливостями японської системи праці; назви традиційних для Японії релігій і вірувань; назви природних явищ, рослин і кліматичних особливостей Японії; назви грошових одиниць і одиниць виміру в Японії; назви японських специфічних видів транспорту; власні імена» [2].

Аналізуючи прозу В. Єрошенка, переконуємося в тому, що в його текстах функціює частина вербалізованих культурем зазначеної тематики. За таким принципом можна класифікувати не лише японську, а й індійську лексику, що об'єктивує відповідні поняття. Слід вказати на те, що труднощі перекладу вимагали від фахівця дібрати такий український відповідник, що якомога точніше зреалізував концепт японської та індійської картин світу, або ввести запозичення, окремо подавши його тлумачення чи максимально розкривши значення в контексті.

У творі «Вузька клітка» [3] *тигр* виступає уособленням незалежної особистості, яка прагне долати будь-які кордони на шляху до свого щастя. У лексемах *вівці, канарка, золоті рибки*, навпаки, закодовано несвідомий натовп, який дозволяє собою керувати чи особистість, що втрачає власну індивідуальність, духовно згасає. Концепт свободи в інтерпретації представників східних країн і в авторській обробці відрізняється від українського розуміння волі. Замість нескореності, постійного прагнення вивільнення з-під ярма, що характерне народу в цілому, бачимо індивідуальне рабство, відсутність бажання стати повноцінною особистістю. Тож анімалістичні персонажі є алегоричними натяками на людські вади та переваги, оскільки «у японській культурі за допомогою зоосем засуджуються або заохочуються ті ж якості, що і в інших культурах, хоча набір якостей, з якими асоціюється певний зоон, різний у різних мовах» [4, с.220]. У назві твору закодовано авторський задум: про межі, що найчастіше людина ставить перед собою сама, письменник говорить, як про *клітку*.

Знайомлячи з об'єктами вірування японців, В. Єрошенко звертається до *камі* – «людиноподібних істот, птахів та звірів, полів і трав та всієї іншої природи» [3]. Напр.: *Він згадував: коли ще жив вільно у лісі, у глибині цього лісу, під високим, можливо, тисячолітнім деревом було прибрано квітами камінне божество камі-сама*. Для позначення верховного символу поклоніння письменник уживає онім *Махадева* – «великий бог – титули Шиви в індуїзмі» [3]: *Махадева чекає на твою останню чисту жертву*. Дикі традиції

жертвоприношення, що відповідають індійським релігійним віруванням, показують жорстокість східних країн та особливості їхнього розвитку поза гуманістичними цивілізаційними принципами: *«Тільки ж я цього не допущу. Що б не відбулося, **жінку**, схожу на оленицю, не буде спалено!»*

Реконструюючи індійське навколишнє середовище, В. Єрошенко активно послуговується топонімічними назвами: *Колись давно тигр багато разів ішов повз цю віллу, надовго вирушаючи у **Гімалайські гори**; або ж коли він бігав у густих лісах та джунглях **Бенгалії**, що досі не знали сокири. Золотим рибкам здавалося, що нема нічого страшнішого за найкрасивішу **ріку Ганг**, нічого жахливішого, ніж безкрає вільне море.* До блоку природних понять відносимо і звичний для азійської місцевості, що розташована поблизу океану, японізм **тайфун** – «ураган величезної руйнівної сили, що виникає в південно-східній Азії та в тропічних широтах західної частини Тихого океану» [9, с.17]: *Під ударами його сильних лап, ніби під ударами руйнівного **тайфуну**, навіть огорожа, зведена з міцного кілля, гоїдалася, як павутиння під вітром.*

Відтворюючи предметний світ східної дійсності, письменник використовує лексему **паланкін**, що в східних країнах номінує «криті ноші, які служать засобом пересування для багатих осіб» [7, с.20]. Ця культурема свідчить про станову неоднорідність індійського суспільства: *Він побачив посеред процесії кілька прекрасних **золотих паланкінів**, що їх несли **раби**.* Контрастну опозицію утворює опис повсякденного життя представників нижчих каст населення, що показано в концептуально-мовному вираженні і умов праці, і умов проживання: *Так вони, з **кошиками трави на спинах**, **весь шлях до своїх бідних хижок** знову й знову яскраво уявляли собі розгульне життя цих жінок.*

В. Єрошенко використовує найменування суспільних категорій, у яких закодовано майновий статус та соціальну роль позначуваних осіб. Найвищий щабель у цій ієрархії посідає **раджа** – «у стародавній Індії – правитель держави; з часів середньовіччя і до 1950 р. – князівський титул і особа, що мала цей титул» [8, с.427]: *Тигр ішов біля чудової літньої резиденції **раджі**.* Привілейований стан в індійському суспільстві займали і **браміні** – «в Індії –

особа, що належить до вищої касты (первісно – до касты жерців)» [6, с. 226]: *І браміні теж йдуть. Один, другий, третій... що ж вони збираються робити?* Автор послуговується ще одним синонімічним варіантом позначення жерців – *брахмани*: *Прекрасна поховальна процесія з кількох десятків осіб, яку вели брахмани, зупинилася перед камінним божеством камі-сама. Про військових, озброєних людей В. Єрошенко говорить як про *сінаїв* – «наймані колоніальні війська в Індії у XVIII – першій половині ХХ століття англійських та інших колонізаторів, які були створені з місцевого населення. Склали значну частину британської колоніальної армії» [10]: *«Та це ж знову люди? Й зброєю пахне. Видно, індійські солдати, *сінаї*? І білий з ними, схоже, офіцер...**

У творі «Орлині душі» [3] В. Єрошенка суто японська лексика в перекладі Ю. Патлань відсутня, але простежуються концепт Сонця, що є ключовим у філософії японців. На думку О. Слюніної, «Японію поетично називають країною, де сходить сонце, адже це, по-перше, буквальный переклад назви цієї держави (Ніппон, або Ніхон), а по-друге, – географічно зумовлений факт. Для цієї країни сонячна символіка набирає особливої ваги, і навіть головною нагородою тут вважають орден Вранішнього сонця, а на державному прапорі присутнє символічне зображення небесного світила» [11, с.78]. Автор у своїй традиційній манері в концепті Сонця вбачає мотивацію для індивідуального розвитку особистості: *Вони вірили: якщо день у день підніматися якнайвище, хай навіть це потребуватиме кількох тисячоліть або навіть кількох десятків тисяч років, то нащадки орлів неминуче зможуть сягнути Сонця. Особистість, яка духовно еволюціонує, в осмисленні В. Єрошенка постає у вигляді **Орла**: *Туга за Сонцем – джерело орлиної сили, // Злет до Сонця – радість орлиних душ. Загрозу вивільненню особистісного потенціалу письменник знову вбачає у **клітці**: *Внизу – темні тісні клітки, // Внизу – місце рабської смерті.***

Зворотній зв'язок, тобто ознайомлення японського читача з фрагментом українського світогляду, наявний у творі «Пасхальний вечір» [3], де автор розкриває представникам Сходу християнські традиції. На початку оповіді знаходимо одразу дві японські власні назви – складний онім, друга частина якого

позначає традиційне звертання, та топонім для позначення району в Токіо: *Ввечорі я разом з Акітою-сан та двома-трьома іншими друзями ходив до собору Св. Миколая в Суругадай дивитися пасхальну нічну службу.* Згідно із заувагою перекладачки під собором Св. Миколая мається на увазі православний кафедральний собор *Нікорай-до* [3]. Більше в цьому тексті В. Єрошенко картину світу японців не вербалізує, а звертається до ментально близької української картини світу, що не знайома його адресатам.

Перш за все для окреслення особливостей мальовничої місцевості письменник вживає гідротопонім: *Спекотне проміння сонця, неголосний шум маленької річечки Котел, голосне дзижчання бджіл навіюють приємні сни.* Деталізуючи умови проживання, митець вдається до активізації концепту рідної домівки: *Ця бабуся від народження до смерті жила у маленькому земляному домі.* Ю. Патлань припускає, що мова йде або про глиняну мазанку, або про землянку [3]. Для довершення атмосфери життя в тогочасному українському селі використовуються акустичні образи, зокрема ті, що апелюють до почуттів вірян: *Усі стають парами й спокійно йдуть один за одним, гуляючи, серед сосен; чутно, як, ніби з неба, наближаючись, ллються веселі звуки великого церковного дзвона.*

Увесь змістовий акцент В. Єрошенко зміщує на опис укладу життя та обрядовість. На відміну від попередніх розглянутих текстів, сюжети яких стосуються реалій країн Сходу, у творі «Пасхальний вечір» не знаходимо екзотичних і не притаманних українському світогляду жертвоприношень і страт. Натомість японські читачі дізнаються про духовне налаштування християн, що яскраво виявляє себе в найбільшій свята, яким є Великдень, та концептуально вмотивований зв'язок поколінь: *Там усі вони, по черзі кажучи «Христос Воскрес!», прикладуться й віддадуть хресне цілування темним хрестам, що стоять на могилах. Далі приберуть ці могили красивими квітами, покладуть і залишать зверху червоні яйця.*

Отже, у японськомовних творах В. Єрошенка відображено три світи – індійський, український та японський. Реалізація світоглядних ідей цих народів

стала можливою завдяки введення письменником до своїх текстів культурем, що вербалізують відповідні поняття. Японські читачі змогли ознайомитися з ключовими концептами української картини світу, а вітчизняна аудиторія завдяки здійсненим перекладам пізнала невідомий та екзотичний світ країн Сходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія сучасної України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20074
2. Малахова Ю. Японські лексичні запозичення в контексті міжкультурної комунікації / Ю. Малахова. – Автореф. дис. на здобуття наук. ст. к.ф.н.: спеціальність – 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії. – К., 2007. – 19 с.
3. Музейний простір. Музеї України та світу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum/ua>
4. Наумовська Н. Зоосеми в японських народних прислів'ях і приказках / Н. Наумовська // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. – 2012. – Випуск 37. – Ч.1. – С.220-223.
5. Сав'як Н. Характеристика ключових концептів японської культури в контексті аналізу комунікативної ситуації (КС) «спілкування закоханих» / Н. Сав'як // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – №18. – С.38-41.
6. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1, 1970. – 799 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 6, 1975. – 832 с..
8. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 8, 1977. – с. 927.
9. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 10, 1979. – с. 658.
10. Словопедія. Словник іншомовних слів. / [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53409/248125.html>

11. Слюніна О.В. Архетипний концепт сонце: лінгвокультурний аспект / О.В. Слюніна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2014. – №10. – Том 1. – С.77-80.